

Akademinio jaunimo socialinis elgesys kuriant savo tapatumą postmodernistinėje visuomenėje

LAIMUTĖ KARDELIENĖ

Utenos kolegija, Maironio g. 7, LT-28142 Utena

El. paštas: laimutekk@gmail.com

Straipsnyje nagrinėjamas akademinio jaunimo elgesys kuriant savo tapatumą postmodernistinėje visuomenėje. Tokios socialinio elgesio apraiškos, kaip automobilio vairavimas, pasirinkimą sąlygojo vartotojiškos visuomenės snobiškumas, kai tikrovėje, susiliejus materialiams ir semiotiniams-kultūriniais ištekliams, automobilis tapo komunikacijos priemone. Aptariami studentų vairavimą apibūdinantys poelgiai: saugos diržų naudojimas ir leistino greičio pažeidimai, vairavimas išgėrus alkoholio. Empiriniai duomenys leido atskleisti išvardytų poelgių sąsajas ir pateikti jų kaitą per aštuonerius metus. Įvairūs automobilio vairavimą nusakančių poelgių pokyčiai aptariami remiantis sociologine kontrolės teorija. Formuluojuama prielaida, kad vartotojiškoje postmodernistinėje visuomenėje vyraujančių studentų gyvenimo būdą galima apibūdinti kaip egzistencinį eskapizmą. Akcentuojama pirminės socializacijos svarba pirmojo kurso studentui kuriant tapatumą akademinėje bendruomenėje.

Raktažodžiai: vartotojiškoji postmodernistinė visuomenė, akademinio jaunimo tapatumas, socialinis elgesys, automobilio vairavimo poelgiai

ĮVADAS

Šiuolaikinė visuomenė – tai ir žiniasklaidos visuomenė, ir reginio visuomenė, ir parodomą ar net snobiškojo vartojimo postmodernistinė visuomenė. Tokia visuomenė kuria susiskaldžiusį subjektą, t. y. fragmentuotą beesmę individo tapatybę, besiremiančią vaizdinių ir įvaizdžių žaismu. Kadangi sociologai jaunos žmonės dažnai laiko visuomenės sveikatos ir gerovės rodikliu (Giddens 2005: 222), tai žvilgsnis ir krypta į jaunimo tapatumo ir savasties konstravimo ypatumus postmodernioje visuomenėje, gilinantis į esamą ir prognozuojant būsimą sociokultūrinį gyvenimą.

Ankstyvojoje jaunystėje savojo aš realizavimą sunkina ir esama socialinio kultūrinio gyvenimo padėtis, ir asmenybei būdingas didesnis nestabilumas negu kuriuo kitu gyvenimo tarpsniu dėl būsimos profesijos, kitų ateities planų daromų sprendimų. Tiesa, pasirodo ir pirmosios suaugusiojo savasties užuomazgos, susijusios su suaugusio žmogaus vaidmenimis ir pareigomis. Toks laikotarpis, kaip ir visi pereinamieji žmogaus gyvenimo periodai, pateikia ir galimybių, ir pavojų.

Tyrimai rodo, kad akademinis jaunimas, kurį galima būtų įvardyti kaip jaunimo elitą, patiria daugybę socialinių susidūrimų (Unalan et al. 2008: 419–423; Pruskus 2008: 50), pamato skirtingų grupių ir tautų vertybių bei saviraiškos būdų įvairovę (Kalinauskaitė 2005: 83; Krukauskienė 2007: 37–38). Universiteto studentui sunkoka rasti stabilumą kultūrinuose simboliuose, su kuriais jis galėtų emociškai tapatintis (Casey, Dollinger 2007: 15–18; Prancėvičienė ir kt. 2008: 22–23). Teigtina, kad dauguma akademinio jaunimo patiria sunkumų

konstruodami savo tapatumą, grindžiamą situaciniais atskaitos taškais, bei lygindami savo padėtį su kitų padėtimi.

Studento tapatumas, kaip socialinis procesas, keičiasi dėl socialinio konteksto. Tai leidžia kalbėti apie studento tapatumo pliuralistinį pobūdį, t. y. apie tapatumų rinkinį (Bouchard 2008: 310–312; Kardelienė ir kt. 2009), kuris akademiniam jaunimui kelia neaiškumo būseną. Kitaip tariant, galima kalbėti apie parodomąjo vartojimo ar reginio visuomenę kaip pagrindinę veiksnį, skatinantį jaunimo elgesį, kaip jo socialinių poelgių visumą, kai atskiras socialinis poelgis traktuojamas kaip vertybinio turinio elgsenos pavienis aktas.

Vertinant asmens poelgi socialiniu aspektu, svarbiausia yra jo ketinimai ir to poelgio socialinė reikšmė, t. y. tie socialinio poelgio komponentai daugiamačėje jo struktūroje, kurie gali ir nederėti tarpusavyje. Mat socialiniu požiūriu priimtina poelgi gali skatinti menkaverčiai ketinimai, o netinkamą – geri ketinimai. Visuomenė dažniausiai poelgi vertina pagal jo socialinį rezultatą, o kiti parametrai (asmens emociniai išgyvenimai, poelgio visuomeninis ir asmeninis vertinimas, rezultato socialinis ir asmeninis reikšmingumas ir kt.) tarytum ignoruojami.

Išsakytoji pozicija leidžia pateikti Lietuvoje ir kitose šalyse atliktų tyrimų išvadas apie akademinio jaunimo, ypač pirmojo kurso studentų, socialinį elgesį konstruojant savąjį aš postmodernioje visuomenėje. Nurodoma, kad beveik pusė būsimų specialistų, mąstydami apie savo profesinę bei asmeninę karjerą, turi konkretų tikslą ir planą jam realizuoti, o kita dalis tik samprotauja, kurdama savąjį gyvenimo scenarijų (Estola 2003: 181–184; Kardelienė, Kardelis 2006). Taip pat atskleista, kad išvykimas iš namų neigiamai veikia dienotvarkę (Papadaki et al. 2007: 169–176; Шклярук 2008: 140), nes trūksta laiko pusryčiams, fiziniam aktyvumui, grūdinimuisi (Škėmienė ir kt. 2007: 148–150), poilsiui, ypač nakties (Бордуков, Рыбаков 2007: 20–23). Nurodoma, kad egzistuoja sąsajos tarp studentų gyvenimo kokybės ir tokių jų aplinkos veiksnių, kaip turima transporto priemonė, namų aplinka, pajamos (Unalan et al. 2008: 419–423). Kitų tyrėjų duomenimis, apie pusę studentų rizikingai vairuoja automobilį (Stephoe et al. 2004: 528–530, 536–538; Beck et al. 2008: 423, 427). Be to, paaiškėjo, kad akademiniam jaunimui būdingi ir kiti visuomenėje neigiamai vertinami socialiniai poelgiai – psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas (svaiginimasis alkoholiu, narkotikais, rūkymas), persivalgymas / badavimas (Sakamaki et al. 2005; Perminas, Galvydienė 2008: 81–82; Chomentauskas, Pūras 2009: 14–15).

Gilinantį akademinio jaunimo socialinį elgesį svarbus mokslininkų teiginys, kad psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo integralus poveikis sveikatai koncentruojasi į depresiją, nerimą (Mammas et al. 2003: 279–280; Juozulynas ir kt. 2009: 50–54). Nors studijuojant įvyksta ir teigiamų (Rosinaitė 2008: 67–68), ir neigiamų (Kardelienė ir kt. 2009) pokyčių, tačiau svarbiausia, kad mažėja patenkintųjų gyvenimu, plinta alkoholio vartojimas ir daugėja dažniau rytą dėl to blogai besijaučiančių bei rūkančių ir fiziškai aktyvią gyvenseną neigiamai vertinančių studentų (Jankauskas ir kt. 2007: 67; Кардялис и др. 2007).

Pagal mirčių skaičių apsinuodijus alkoholiu ir žuvusiuosius per transporto įvykius Lietuva lyderiauja Europos Sąjungoje (Chomentauskas, Pūras 2009: 14–15); ypač išsiskiria aukštais mirtingumo rodikliais dėl transporto įvykių 15–24 metų amžiaus grupėje (Gerasimavičiūtė, Gurevičius 2009: 27). Kadangi automobilis dabartinei visuomenei egzistuoja ir kaip transporto priemonė, ir kaip komunikatyvus aktas, tokia situacija skatina aptarti Lietuvos kūno kultūros akademijos studentų – būsimų kūno kultūros mokytojų, sporto šakos trenerių bei sveikatos ugdytojų – socialinį elgesį kuriant tapatumą parodomąjo vartojimo visuomenėje.

TYRIMO METODIKA

Tyrimo dalyviai. Pirmoji anoniminė Lietuvos kūno kultūros akademijos pirmojo kurso studentų apklausa buvo atlikta 2000 m. gegužę, o antroji – 2008 m. gegužę, t. y. jiems baigiant antrąjį studijų semestrą. Pirmoje apklausoje dalyvavo 263 studentai (158 merginos ir 105 vaikinai – 81,6 % visų besimokančių pirmame kurse), o antroje – 314 studentų (175 merginos ir 139 vaikinai – 80,5 % pirmakursių).

Tyrimo metodas. 2000 m. ir 2008 m. tyrimuose tyrimo objekto kintamieji įvertinti naudojant tą patį klausimyną (Petrauskas 2004: 37). Be kitų klausimų, akademinio jaunimo teirautasi apie alkoholinių gėrimų vartojimo dažnį ir kiekį, o problemas, kylančias dėl jų vartojimo, įvertintos naudojant Cage klausimyną (Ewing 1984: 1905–1907). Vairavimas vertintas pateikus tris klausimus apie šiuos studentų poelgius: kurią kelionės dalį, vairuodamas automobilį, tiriamasis būna užsisėgęs saugos diržą; kiek kilometrų per valandą viršija leistiną greitį ir kiek kartų per pastarąsias keturias savaites vairavo išgėręs alkoholio.

Tyrimo procedūros. Tyrimo dalyviai klausimynus pildė po įvadinio instruktažo per grupinius užsiėmimus. Instruktuojant įvardytas tyrimo tikslas bei akcentuotas apklausos anonimiškumas, jos savanoriškumas. Užsiėmimų metu studentai užpildė klausimyną ir atidavė jį tyrėjui. Ši tyrimo procedūra leido surinkti visus išdalytus klausimynus, kuriuos pildė visi konkrečiame užsiėmime dalyvavę studentai. Dalyvavimas apklausoje nebuvo privalomas, tad iš tyrimo jie galėjo pasitraukti ir nebaigę ar net nepradėję pildyti klausimyno.

Statistinė analizė. Apskaičiuojant tyrimo duomenis taikyta SPSS for Windows 14 programa. Kokybinių požymių statistiniai ryšiai buvo įvertinti Chi kvadrato kriterijumi, o kiekybinių požymių skirstiniai lyginti taikant Studento testą (*t*). Tiriamų požymių tarpusavio ryšiams nustatyti naudotas binarinės logistinės regresijos metodas. Šis metodas taikytas įvertinant saugaus greičio vairuojant automobilį viršijimo priklausomybę nuo kitų veiksnių. Visi tirieji asmenys buvo suskirstyti į dvi grupes. Pirmosios grupės studentai leistiną greitį viršijo iki 15 km/h, antrosios – daugiau kaip 15 km/h. Naudojant logistinę regresinę analizę, buvo atrinkti pradiniai nepriklausomi požymiai, kurie daugiausia turėjo įtakos tirtų asmenų paskirstymui į grupes. Logistinė analizė atlikta taikant Forward Stepwise LR atranką ir kintamųjų atmetimui naudojant $p < 0,05$ kriterijų. Į šios analizės modelį buvo įtraukti tokie saugaus greičio viršijimo nepriklausomi kintamieji, kaip lytis, stiprių alkoholinių gėrimų vartojimo dažnis ir kiekis, saugos diržų naudojimas, vairavimas išgėrus alkoholio bei pinigų suma, kurią tiriamieji galėjo išleisti savo nuožiūra per mėnesį. Skaičiuoti saugaus greičio viršijimo galimybių santykiai ir jų 95 % pasikliautinieji intervalai. Galimybių santykis laikytas statistiškai reikšmingas, jeigu į 95 % pasikliautinąjį intervalą neįėjo vienetas.

TYRIMO REZULTATAI

Akademinis jaunimas kuria savo tapatumą dalyvaudamas pasilinksminimuose, kuriuose svaiginasi alkoholiu, nes tai yra studentų subkultūros norma. Pagal šį rodiklį sprendžiama, kiek asmuo atitinka studento įvaizdį. Tyrimų duomenys apie studentų svaiginimąsi stipriais alkoholiniais gėrimais, kuris matuotas išgertų taurelių (40 ml) skaičiumi per savaitę, atskleidė tendenciją, kad pirmojo kurso vaikinai 2008 m. suvartojo šios rūšies alkoholio daugiau nei 2000 m. (atitinkamai $6,01 \pm 0,78$ ir $4,16 \pm 0,76$; $p < 0,1$). Kadangi faktai leidžia kalbėti apie šio socialinio elgesio stiprėjimo tendencijas postmodernistinės visuomenės raidoje, gilintasi ir į tai, kaip dažnai tirti asmenys vartoja stiprius alkoholinius gėrimus. Gautais duomenimis, šios rūšies alkoholinių gėrimų vartojimas statistiškai reikšmingai nepadažnėjo. Pažymėtina, kad

2008 m. padaugėjo vaikinių, kurie rečiau (kelis kartus per metus) vartojo stiprius alkoholinius gėrimus (2008 m. tokių buvo 10,2 %, o 2000 m. – 1,0 %; $p < 0,05$). Tokie rezultatai atkreipia dėmesį į silpnesnių alkoholinių gėrimų (vyno ar putojančio vyno) vartojimo dažnį (1 lentelė).

1 lentelė. Vyno vartojimo dažnio pokyčiai (%)

Vartojimo dažnis	Vaikiniai		Merginos	
	2000 m.	2008 m.	2000 m.	2008 m.
Kasdien ir 2–3 kartus per savaitę	6,7	1,5*	2,6	1,7
Kartą per savaitę	4,8	2,2	14,1	6,4*
2–3 kartus per mėnesį	32,7	9,5**	41,0	26,6*
Kelis kartus per metus	40,4	35,0	34,6	38,2
Niekada	15,4	51,8**	7,7	27,2**

* $p < 0,05$, lyginant 2000 ir 2008 m. duomenis vaikinių ir merginų grupėse;

** $p < 0,01$, lyginant 2000 ir 2008 m. duomenis vaikinių ir merginų grupėse.

Pirmos lentelės duomenys rodo statistiškai reikšmingus vyno (ar putojančio vyno) vartojimo dažnio skirtumus tarp pirmojo kurso studentų (vaikinių ir merginų) 2000 ir 2008 metais. 2008 m. ypač padaugėjo vaikinių ir merginų, kurie nevartojo minėtų alkoholinių gėrimų.

Gilinantį į studentų veiksmus kitą rytą po svaigiųjų gėrimų vartojimo, paaiškėjo, kad 2008 m. pirmojo kurso studentai (38,1 % vaikinių ir 22,9 % merginų), gerindami savo būklę po vakarykščių išgertuvių, vos tik atsikėlė vėl vartojo alkoholį. Atkreiptinas dėmesys, kad 2000 m. toks elgeys buvo retesnis: 26,7 % vaikinių ir 17,1 % merginų vėl išgerdavo, norėdami sumažinti pagirių simptomus.

Tyrimo duomenys apie automobilio vairavimą atskleidė, kad studentų atsakymus apie saugos diržų naudojimą galima grupuoti pagal laiką, kurį jie vairuoja užsisegę saugos diržus (2 lentelė). Pirmosios grupės studentai beveik pusę automobilio vairavimo laiko vairavo be saugos diržo, antrąją grupę sudarė studentai, kurie daugiau nei pusę vairavimo laiko vairavo be saugos diržų.

2 lentelė. Studentų vairavimo su saugos diržais pokyčiai (%)

Vairavimo su saugos diržais laiko dalis	Vaikiniai		Merginos	
	2000 m.	2008 m.	2000 m.	2008 m.
Pusė ir daugiau laiko	55,4	85,7*	63,4	89,9*
Mažiau nei pusė laiko	44,6	14,3*	36,6	10,1*

* $p < 0,001$, lyginant 2000 m. ir 2008 m. tyrimų duomenis.

Antros lentelės duomenys rodo, kad 2008 m. apklausti studentai daugiau laiko vairavo su saugos diržais nei 2000 m. apklausos dalyviai. Užfiksuota kaita aktualizuoja tokio studentų poelgio, kaip leistino saugaus greičio viršijimas vairuojant automobilį, tyrimo rezultatus. Pirmąją grupę sudarė tie studentai, kurie vairuodami automobilį leistiną greitį viršijo vidutiniškai iki 15 km/h, antrąją grupę – tie, kurie leistiną greitį viršijo vidutiniškai daugiau kaip 15 km/h (3 lentelė).

Tyrimo rezultatai, pateikti 3-ioje lentelėje, leidžia kalbėti apie pirmojo kurso studentų lėtesnį važiavimą 2008 m., t. y. jie rečiau nei studentai 2000 m. viršijo leistiną greitį daugiau kaip 15 km/h. Abiejuose tyrimuose dalyvavusios merginos dažniau nei vaikinai viršijo leistiną greitį iki 15 km/h.

3 lentelė. Leistino greičio vairuojant automobilį viršijimo kaita (%)

Leistino greičio viršijimas (km/h)	Vaikiniai		Merginos	
	2000 m.	2008 m.	2000 m.	2008 m.
Iki 15 km/h	51,1	74,2**	70,5	86,2*
Daugiau kaip 15 km/h	48,9	25,8**	29,5	13,8*

* $p < 0,005$, lyginant 2000 ir 2008 metų duomenis;

** $p < 0,001$, lyginant 2000 ir 2008 metų duomenis.

Kadangi sociologai kalba apie santykinio skurdo koncepciją, pagal kurią skurdas siejamas su bendroju gyvenimo standartu, vyraujančiu konkrečioje visuomenėje ar jos grupėje, galima manyti, kad vienas iš santykinio skurdo rodiklių yra asmens disponuojama pinigų suma, kurią jis gali išleisti savo nuožiūra. Kita vertus, disponuojama pinigų suma gali būti vienas iš socialinių elgesį sąlygojančių veiksnių. Domėtasi, kokia pinigų suma per mėnesį disponuoja studentai. Lyginant 2000 m. ir 2008 m. tyrimų duomenis matyti, kad merginų turima pinigų suma padvigubėjo (nuo $219,1 \pm 15,4$ Lt iki $478,6 \pm 26,4$ Lt; $p < 0,001$), o vaikinų padidėjo 1,5 karto (nuo $342,4 \pm 61,4$ Lt iki $518,7 \pm 52,7$ Lt; $p < 0,03$).

Studentų teirautasi, kiek kartų per pastarąsias keturias savaites jie išgėrę vairavo automobilį. Duomenys rodo tokio socialinio poelgio retėjimo tendenciją: 2000 m. per nurodytą laikotarpį pirmojo kurso vaikinai išgėrę vairavo automobilį vidutiniškai $0,59 \pm 0,2$ karto, o 2008 m. – $0,33 \pm 0,16$ karto ($p < 0,1$). Merginų atsakymų analizė atskleidė tokį patį faktą: rečiau išgėrusios vairavo 2008 m. apklaustos studentės nei 2000 m. tyrimo dalyvės (atitinkamai $0,29 \pm 0,07$ ir $0,14 \pm 0,04$ karto; $p < 0,05$).

Kadangi studentų tapatumo kūrimasis yra susijęs su vienokia ar kitokia vartoseną, pavzdžiui, automobilio vairavimu, tam tikrų alkoholinių gėrimų vartojimu, saugos diržų naudojimu, tai sąsajos tarp vartoseną rodančių poelgių leidžia kalbėti apie šių dienų akademinio jaunimo elgesį kuriant savo tapatumą. Tyrimo duomenimis, studentai, kurie 2000 m. dažniau (kasdien ir 2–3 kartus per savaitę) vartojo stiprius alkoholinius gėrimus (46,6 %), dažniau ilgesnę laiko dalį vairavo automobilį su saugos diržu nei tie, kurie rečiau (37,7 %) vartojo minėtos rūšies alkoholį ($p < 0,08$). Priešinga tendencija nustatyta 2008 m. tyrime: dažniau vartojantys stiprius alkoholinius gėrimus (22,2 %) trumpesnę kelio dalį vairavo automobilį su saugos diržais nei rečiau vartojantys minėtos rūšies alkoholį (10,5 %). Lyginant duomenis pagal lytį skirtumų nerasta.

Atskleidžiant ryšius tarp tokių socialinių poelgių, kaip stiprių alkoholinių gėrimų vartojimas ir leistino greičio viršijimas vairuojant automobilį, nustatytas faktas, kad studentai, kurie dažnai (kasdien ir 2–3 kartus per savaitę) vartoja stiprius alkoholinius gėrimus, dažniau nei kartą per savaitę tokios būsenos vairuoja automobilį (2000 m. tokių studentų buvo 12,8 %, o 2008 m. – 31,6 %; $p < 0,02$). Abiejuose tyrimuose minėtų socialinių poelgių sąsaja labiau būdinga vaikinams. Panagrinėjus tyrimo dalyvių atsakymus apie vairavimą išgėrus atskleistas ir toks ryšys: po vakarykščių išgertuvių, norėdami įveikti pagirias, 35,0 % studentų 2000 m. ir 21,3 % 2008 m., pavartoję alkoholį, vėl sėdo už automobilio vairo. Be to, pastebėta, kad tie studentai (vaikiniai ir merginos), kurie dažnai vartoja stiprius alkoholinius gėrimus, ir 2000 m. (45,0 %), ir 2008 m. (27,4 %) dažniau viršijo leistiną greitį daugiau kaip 15 km/h.

Tikrinta, ar yra ryšys tarp pinigų kiekio, kurį studentas galėjo išleisti savo nuožiūra per mėnesį, ir jo elgesio vairuojant automobilį. Paaiškėjo, kad 2000 m. 50,5 % studentų, kurie savo nuožiūra galėjo išleisti didesnę pinigų sumą, ilgesnę kelio atkarpą vairavo be saugos diržo. Tų

pačių metų tyrime tik 24,7 % studentų ($p < 0,001$), kurie savo nuožiūra galėjo išleisti mažiau pinigų, ilgesnę kelionės dalį vairavo be saugos diržo.

Aprašytoji sąsaja, kai kalbama apie turtą kaip veiksnį, įtvirtinant individui savo padėtį grupės hierarchijoje, dar ryškesnė 2008 m. tyrime: jau 63,0 % studentų, kurie valdė didesnę pinigų sumą, ilgesnę kelio dalį vairavo automobilį be saugos diržų nei mažesnę sumą pinigų per mėnesį išleidžiantys (18,5 %) tyrimo dalyviai ($p < 0,001$).

Vartotojiškoje visuomenėje, tradiciniam socialiniam elgesiui kintant dėl besikuriančių vis naujų veiklos kontekstų, globalizacijos procesas aktyviai modeliuoja socialinius poelgius, kurie traktuotini kaip studentų tapatumo / unikalumo apraiškos. Kadangi kurdamas savo tapatumus akademinis jaunimas išryškina socialinius pokyčius visuomenėje, kurių padariniai „įleidžia inkarus“ į jų tapatumą, buvo atlikta logistinė regresinė analizė, norint nustatyti, kokie studentų socialiniai poelgiai ir juos sąlygojantys veiksniai gali turėti įtakos tokiam socialiniam poelgiui, kaip leistino greičio viršijimas daugiau kaip 15 km/h (4 lentelė). Šis poelgis traktuotinas kaip standartas, kuriuo akademinio jaunimo atstovas prisistato aplinkiniams, kad atskleistų savo, kaip vartotojo, vertę postmodernioje visuomenėje.

4 lentelė. Veiksniai, galintys prognozuoti leistino greičio viršijimą daugiau kaip 15 km/h vairuojant automobilį (PI)

Nepriklausomi kintamieji		Prognozavimo galimybių santykis
Lytis	Mergina	1
	Vaikinas	1,98 (1,25–3,15); $p < 0,004$
Vairavimas išgėrus alkoholio	Nei karto per savaitę	1
	Daugiau kaip kartą per savaitę	2,71 (1,51–4,87); $p < 0,001$
Disponuojama pinigų suma per mėnesį	Daugiau kaip 300 Lt	1
	Mažiau kaip 300 Lt	0,9 (0,9–1,0); $p < 0,03$

PI – 95 % pasikliautinis intervalas.

Iš 4-oje lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad didesnę tikimybę viršyti leistiną greitį daugiau kaip 15 km/h turi tie studentai, kurie sėda už vairo išgėrę alkoholio. Be to, taip dažniau elgiasi vaikinai nei merginos. Mažesnę disponuojamą pinigų sumą per mėnesį mažina minėto greičio viršijimo tikimybė.

REZULTATŲ APTARIMAS

Šiuolaikinėje visuomenėje vis dažniau kalbama apie asmens sėkmę, t. y. kokie rodikliai liudija, kad jauną žmogų lydės sėkmė. Suprantama, kad jauni žmonės domisi, kaip save pateikti kasdieniame gyvenime. Tapęs studentu jaunuolis stengiasi sukurti ir atlikti tokį studento vaidmenį, kad su juo bendraujantiems ir jį stebintiems sudarytų jam naudingą ir reikalingą išpūdį. Ši reiškinį apibūdina metafora: „socialinis gyvenimas – tai teatras“ (Gofmanas 2000). Kadangi globalizacijos procesas transformuoja tradicinę asmenų sampratą apie socialinį statusą, tautinę priklausomybę ir kitus tapatumui reikšmingus požymius, tai ir akademinis jaunimas savo tapatumą demonstruoja dalyvaudamas įvairiuose „skonio“, „stiliaus“ ir „mados“ registruose (Černevičiūtė 2006: 20). Tai reiškia, kad vartotojiškoje visuomenėje svarbiausias yra parodomasis, išsiskiriantis vartojimas ir elgesys. Iš socialinių poelgių, kaip vertybinio turinio elgsenos

pavienių aktų, rezultatų, visuomenei ignoruojant poelgio individualumą, sprendžiama, geras ar blogas poelgis.

Pateiktuosius samprotavimus iliustruoja straipsnyje aprašomo tyrimo rezultatai, kai vartotojiškoje, vis labiau eklektiškoje visuomenėje studentas dažniau naudoja „paviršių“, o ne turinį. Tai reiškia, kad vyrauja parodomasis, snobiškasis vartojimas, kai studentas pristato save ir tokiu „akseuaru“, kaip mašina. Jos vairavimas – tai elgesys, kuris leidžia jaunam asmeniui išsiskirti iš bendraamžių.

Kadangi socialinis poelgis traktuojamas kaip vertybinio turinio elgsenos pavienis aktas, tai tyrime vairavimas atitinka asmenybės elgesį. Tai leidžia įvardyti asmens veiksmus, kuriuos jis atlieka vairuodamas, kaip socialinius poelgius. Juos aktualizuojant Lietuvoje vis labiau gilinamasi į jaunų žmonių vairavimo ypatumus, kurie, kaip ir straipsnyje aprašyti kai kurių studentų poelgiai, apibūdinami kaip agresyvūs, t. y. vairuodami jie siekia tapti „kelių ereliais“.

Interpretuojant tokią situaciją sunkoka optimistiškai vertinti akademinio jaunimo savojo tapatumo paieškas, ypač tų, kurie rizikingai vairuoja automobilį. Mat vartojimas formuoja tokį asmens identitetą: esu tu, kokį veiksma atlieku tam, kad pristatyčiau save trokštamais daiktais (Černevičiūtė 2006: 21–23). Vyraujantis modernybės nerimas – tai asmens būseną, kai trūksta ryškios savojo aš sampratos ir autoritetingų kultūros vertybių, charakterio gylio, todėl individualumą visuomenėje determinuoja gana banalūs dalykai: individai prisitaiko prie jų artimiausios socialinės aplinkos, priima trumpalaikį viešosios nuomonės, medijų, reklamos, bendraamžių grupės autoritetą, siekia kitų geros nuomonės apie save (Černevičiūtė 2008: 29–33). Tyrimas tarp aukštųjų mokyklų studentų, gilinantis į jiems aktualias kompetencijas, atskleidė, kad nors būsimeji specialistai ir teigia, kad labiausiai yra įsisavinę tokią kompetenciją, kaip savęs pažinimas, tačiau nurodo, kad jaučia ir didžiausią jos poreikį (Rosinaitė 2008: 67–68). Be to, atskleista, kad su visuomenės pokyčių poveikiu asmeninės karjeros sprendimams studentai yra mažiau susipažinę nei su savo asmens raida. Savęs pažinimo proceso sudėtingumą įrodo ne vienas tyrimas, tačiau dėl globalizacijos raidos jaunimo vertybės, interesai įgauna pliuralistinį pobūdį, todėl suprantama, kad identitetas, kaip kultūros problema, suponuoja ir tokį atvejį: jeigu jaunuolis vairuoja automobilį ir kartu yra draugai, kurie ragina važiuoti greičiau, tai jis ir važiuos greičiau. Tokią situaciją pateikia J. Bielskienė (2009), remdamasi Tyrimų ir kritinės minties instituto atliktu „Demos“ tyrimu (Lukaitytė 2009a).

Tyrėjų manymu, Lietuvoje vykdytos kampanijos „STOP karui keliuose“ retorika dar labiau skatino netinkamą „kelių erelių“ elgesį. Mat ši retorika buvo agresyvi ir be vizijos, ji tik išviešino problemą. Pažymima, kad labiausiai sumažino avarių ir žūčių skaičių sugriežtėjusios nuobaudos (Lukaitytė 2009b).

Kadangi Lietuvoje trūksta duomenų apie studentų vairavimą, tai tirtų Akademijos pirmojo kurso studentų rizikingą vairavimą iš dalies galima lyginti su kitų šalių tyrimais. Apibendrinus 23 šalyse atliktus tyrimus tarp universitetų studentų nustatyta, kad 20 % vaikinių ir 7 % merginų bent kartą per metus vairavo išgėrę alkoholio. Antai JAV 43 % vaikinių ir 28 % merginų vairavo automobilį išgėrę alkoholio, o Europoje tokiu visuomenėje smerkiamu poelgiu pasižymi Graikijos (30 % vaikinių ir 12 % merginų), Ispanijos (28 % vaikinių ir 7 % merginų) ir Portugalijos (26 % vaikinių ir 13 % merginų) studentai (Stephoe et al. 2004: 536–538). Tokią situaciją tyrimo autoriai aiškina tuo, kad Amerikos studentai turi daugiau automobilių ir kad alkoholinių gėrimų vartojimas – jų kultūros dalis. Akcentuojama, kad tirtose šalyse atskleista situacija dėl vairavimo išgėrus turi būti reflektuojama visuomenėje kaip smerktinas elgesys, o studentų atsakymai – ir kaip „macho“ (energingas vyrukas), ir kaip bravūriška (demonstratyvusis drąsumas) kultūra tam tikrose grupėse.

Pažymėtina, kad Europos kelių policijos tinklo (TISPOL) iniciatyva vykusį vairuotojų ir keleivių saugos diržų naudojimo kontrolė išaiškino ir mūsų apklaustų Akademijos studentų nenorą segėti saugos diržus (*Policijos departamento naujienos* 2009 02 25). Šios akcijos duomenis papildė ir Madrido (Ispanija) apskrityje J. L. Valencia-Martino su kolegomis (2008: 753–754) atliktas gyventojų, taip pat ir studentų, tyrimas. Užfiksuota, kad asmuo, išgėręs didesnę alkoholio kiekį, rečiau segasi saugos diržą.

Kita vertus, kaip rodo mūsų tyrimų duomenys, taip besielgiančių pirmojo kurso studentų sumažėjo 2008 metais. Pagal statistiką, Lietuvoje žmonės dažnai laikosi kelių eismo taisyklių tik dėl to, kad bijo būti nubausti, o ne todėl, kad supranta būtinybę jų laikytis. Pagal sociologinę nusikaltimus aiškinančią Kontrolės teoriją (Giddens 2005: 207–209), tokia asmens elgsena, kai pažeidžiami įstatymai bei paminamos priimtos normos, rodo, kad jo ryšiai su visuomene netvirti dėl menkos savikontrolės, kurios saviugdą sutrikdė netinkama socializacija namuose ar mokykloje. Todėl siūloma, užuot stengusis atvesti pažeidėjus į doros kelią, imtis praktinių priemonių, kurios kontroliuotų asmens galimybę įvykdyti pažeidimą. Kliūtys saugaus eismo taisyklių pažeidėjams kuriamos ir Lietuvoje: organizuojami įvairūs kelių policijos reidai, įrengiamos vaizdo kameros, fiksuojančios leistino greičio viršijimą, ir pan. Galimybių nusikalsti ribojimas (bent jau tarp tirtų Akademijos studentų, įstojusių į pirmąjį kursą 2008 m.) rodo, kad nuo 2000 m. sumažėjo tokių, kurie vengia saugos diržo, viršija leistiną greitį daugiau kaip 15 km/h, vairuoja išgėrę alkoholio. JAV tyrėjai (Jones, Shults 2009: 172) nurodo, kad 1991–2007 m. dėl vyresniojo amžiaus paaugliams taikomų įvairių prevencinių programų šalyje tarp jaunų asmenų sumažėjo saugos diržų ignoravimas (nuo 25,9 % iki 11,1 %) bei vairavimas išgėrus alkoholio (nuo 16,7 % iki 10,5 %).

Sociologai sutaria, kad socialinė aplinka iš esmės gali lemti, ar asmuo įsitrauks į nusikalstamą veiklą, kaip jis tai padarys ir ar jį laikys nusikaltėliu. Jaunimo elgsenos pažeidimų analizė, anot A. Giddenso (2005), retai būna paprasta, nes šie pažeidimai dažniausiai yra susiję su veikla, kuri nėra nusikaltimas. Tai reiškia, kad subkultūros demonstravimas ir nenoras prisitaikyti traktuotini kaip deviacija, o ne nusikalstamas elgesys. Kadangi akademinio jaunimo tyrimų išvadose teigiama, kad jų socialiniai poelgiai dažniausiai yra susiję su blogesne socialine adaptacija dėl tam tikrų daiktų turėjimo ir jų naudojimo (Vosyliūtė 2003: 44–45; Maniukaitė 2007: 46–47; Beck et al. 2008: 427), dėl socialinio palaikymo kokybės (Pruskus 2008; Černevičiūtė 2008) bei socialinio tinklo dydžio (Gustainienė, Cirtautienė 2004: 38; Casey, Dollinger 2007: 15–18), tai rodo, kad studentai, ypač vaikinai, postmodernioje visuomenėje sunkokai kuria savo tapatumą. Kita vertus, akademinis jaunimas, kuris įvardijamas kaip tam tikras Lietuvos jaunimo elitas, geba reflektuoti kultūrinę situaciją ir yra atviras naujoms Lietuvos meno, perimančio vakarietiškas tradicijas, tendencijoms Lietuvoje (Krukauskienė 2007). Jie mano, kad pakankamai gerai žino savo vertybes, interesus ir charakterio savybes (Rosinaitė 2008), bet vertina save kritiškiau, kalbėdami apie savo darbui būtinas žinias, gebėjimus ir įgūdžius. Šiame kontekste įdomūs faktai apie studentiško amžiaus vaikinų dvasingumo rodiklius, kurie yra žemesni nei merginų (Pranskevičienė ir kt. 2008). Be to, ir vaikinų, ir merginų grupėse nustatytas teigiamas dvasingumo ryšys su sveikatai palankia gyvensena. Vaikinai labiau vertina tokius sveikatingumo komponentus, kaip fizinis Aš ir kovojantis Aš, o merginos – vertybinį (emocinį) Aš ir socialinį Aš. Mūsų ir cituojamų autorių tyrimai rodo, kad merginos ir vaikinai kuria kiek skirtingus tapatumus: studentės labiau rūpinasi savimi, daugiau dėmesio skiria tarpasmeniniams santykiams, savo vidinei darnai, o vaikinai labiau orientuoti į fizinę sveikatą ir jėgą. Šį teiginį paremia kitose šalyse atliktų apklausų rezultatai, kurie rodo, kad vaikinai kelia griežtesnius reikalavimus jėgos bei išvermės lavinimui, o merginoms daug svarbiau, kad jų

kūno sudėjimas atitiktų šių dienų visuomenės reikalavimus, t. y. modelio išvaizdą (Sakamaki et al. 2005; Шклярук 2008).

Atliktų tyrimų rezultatai patvirtina ir Lietuvoje vyraujančią patriarchalinį vyro įvaizdį (Kublickienė 2003: 81, 84–85). Nors postmodernistinė visuomenė ir neigia šį tradicinį vyro apibūdinimą, tačiau nurodoma, kad atsisakę „kieto vyro“ vaidmens, vyrai netapo laimingesni dėl visuomenėje jaučiamo nusivylimo besiformuojančia silpnų, neatsakingų, dažnai savo nišos neatrandančių vyrų karta. Gal todėl ir tarp tirtų Akademijos pirmojo kurso studentų vaikinių paplitę su disponuojamomis didesnėmis pajamomis susiję socialiniai poelgiai. Tai rodo, kad Lietuvos akademinis jaunimas reginio visuomenėje, parodomą ar net snobiškojo vartojimo postmodernistinėje visuomenėje dėl besikuriančių naujų veiklos kontekstų kuria savo gyvenimą, dažnai išelminuodamas tokius socialinius poelgius, kurių rezultatas visuomenėje būtų vertinamas kaip geras, kada taikoma tokia poelgių vertinimo skalė: *geras* – *blogas*. Aprašytoji socialinio elgesio pasirinkimo situacija kuriant tapatumą apsunkena akademinio jaunimo funkcionavimą tiek bendruomenėje, tiek ir visuomenėje.

IŠVADOS

Remiantis tyrimo rezultatais galima kelti prielaidą, jog studentai, vertindami asmens tapatumą rodančius išorinius ženklus, rečiau siekia savirealizacijos, aktyviai ir kūrybiškai dalyvaudami įvairiose gyvenimo srityse. Tai rodo, kad tirtų studentų vyraujančią gyvenimo būdą galima apibūdinti kaip egzistencinį eskapizmą arba kaip difuzinio tapatumo apraišką.

Duomenų lyginimas atskleidė, kad akademinio jaunimo vairavimą, kaip socialinių elgesį, dažniau galima įvertinti kaip prosocialų 2008 m. nei 2000 metais. Tokią situaciją derėtų aiškinti sociologine kontrolės teorija nei savireguliacijos lygio kaita tarp akademinio jaunimo.

Lyginamoji analizė duomenų apie visuomenėje smerkiamus poelgius, kurie dažnai būdingi pirmojo kurso studentams, kai jie vairuoja automobilį, o ypač ryšys tarp disponuojamų pajamų kiekio ir kai kurių saugų vairavimą bloginančių poelgių atkreipia dėmesį į parodomąjį vartotojiškumą antrinėje socializacijoje, t. y. aukštojoje universitetinėje mokykloje. Taigi išskyla pirminės socializacijos kaip antrinės socializacijos determinantės svarba, nes aukštojoje mokykloje jaunuolis / jaunuolė bando prisiimti atitinkamą elgesį, kuris padėtų atlikti socialinį studento-vaikino ir studentės-merginos vaidmenį.

Gauta 2010 10 05

Priimta 2010 11 03

Literatūra

1. Beck, K. H.; Arria, A. M.; Caldeira, K. M.; Vincent, K. B.; O'Grady, K. E.; Wish, E. D. 2008. "Social context of drinking and alcohol problems among college students", *American Journal of Health Behavior* 32(4): 420–430.
2. Bouchard, G. 2008. "Alexithymia among students and professionals in function of disciplines", *Social Behavior and Personality* 36(3): 303–314.
3. Casey, P. F.; Dollinger, S. J. 2007. "College students' alcohol-related problems: an autophotographic approach", *Journal of Alcohol & Drug Education* 51: 8–20.
4. Chomentauskas, G.; Pūras, D. 2009. „Lietuvos susinaikinimo fenomenas – praskleista uždanga“, *Psichologija Tau*, sausis–vasaris: 12–17.
5. Černevičiūtė, J. 2006. „Vartojimas, identitetas ir gyvenimo stilius“, *Filosofija. Sociologija* 3: 20–24.
6. Černevičiūtė, J. 2008. „Gyvenimo stiliaus stratifikacija, naratyvai ir sukonstruoti tapatumai“, *Filosofija. Sociologija* 19(1): 26–34.
7. Eismo dalyviai Lietuvoje vis dar „alergiški“ saugos diržams, *Policijos departamento naujienos* 2009 02 25.

8. Estola, E. 2003. "Hope as work – student teachers constructing their narrative identities", *Scandinavian Journal of Educational Research* 47(2): 181–203.
9. Ewing, J. A. 1984. "Detecting alcoholism. The cage questionnaire", *Journal of the American Medical Association* 252(14): 1905–1907.
10. Gerasimavičiūtė, V.; Gurevičius, R. 2009. „Mirtingumo nuo išorinių priežasčių ir savižudybių dinamika Rytų Baltijos šalyse 1996–2007 metais – segmentinės regresinės analizės privalumai“, *Visuomenės sveikata* 1(44): 27–36.
11. Giddens, A. 2005. *Sociologija*. Kaunas: UAB „Poligrafija ir informatika“.
12. Gofmanas, E. 2000. *Savęs pateikimas kasdieniniame gyvenime*. Vilnius: Vaga, 2000.
13. Gustainienė, L.; Cirtautienė, L. 2007. „Socialinio palaikymo ir subjektyvaus sveikatos vertinimo sąveika tarp studentų“, *Visuomenės sveikata* 2(37): 34–39.
14. Jankauskas, J. P.; Jatulienė, N.; Cijūnėlis, R.; Čepienė, J. 2007. „Vilniaus universiteto studentų gyvenimo, fizinės ir psichologinės savijautos kaita“, *Visuomenės sveikata* 2(37): 62–67.
15. Jones, S. E.; Shults, R. A. 2009. "Trends and subgroup differences in transportation-related injury risk and safety behaviors among US high school students, 1991–2007", *Journal of School Health* 79(4): 169–176.
16. Juozulynas, A.; Jurgėlas, A.; Mačiūnas, E.; Venalis, A.; Valeikienė, V. 2009. „Socialiniai ir ekonominiai skirtumai, sukelti sveikatos plėtros disbalansą“, *Visuomenės sveikata* 3: 2394–2398.
17. Kalinauskaitė, R. 2005. „Kauno jaunimo situacija: dabartis ir perspektyvos“, *Akademinis jaunimas permainų metais*, 75–84.
18. Kardelienė, L.; Kardelis, K. *Pedagoginė komunikacija kūno kultūros veikloje*. Kaunas: LKKA, 2006.
19. Kardelienė, L.; Kardelis, K.; Karanauskienė, D.; Šukys, S. *Būsimųjų kūno kultūros ir sporto specialistų identifikacijos: akademinė, sportinė ir profesinė*. Kaunas: LKKA, 2009.
20. Krukauskienė, E. 2007. „Akademinio jaunimo Lietuvos kultūrinio identiteto išvalgos: suvokimas, atpažinimas, raiška“, *Filosofija. Sociologija* 18(4): 37–46.
21. Kublickienė, L. 2003. „Vyriškų vaidmenų ypatumai dabarties Lietuvoje“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 2: 77–86.
22. *Lietuvos studentų socialinės ir ekonominės padėties tyrimas*. LSAS. Vilnius: UAB „Greita spauda“, 2007.
23. Lukaitytė, R. 2009a. *16 % jaunimo yra linkę būti „kelių ereliais“*. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=21854366> (žiūrėta 2010 04 10).
24. Lukaitytė, R. 2009b. *Neblaiviems ar agresyviems avarijų kaltininkams – gero elgesio kursai*. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=15304006> (žiūrėta 2010 04 10).
25. Mammias, I. N.; Bertisias, G. K.; Linardakis, M.; Tzanakis, N. E.; Labadarios, D. N.; Kafatos, A. G. 2003. "Cigarette smoking, alcohol consumption, and serum lipid profile among medical students in Greece", *European Journal of Public Health* 13: 278–282.
26. Maniukaitė, G. 2007. „Visuomenės silpnieji ir atstumtieji: vertybių konflikto ypatumai Lietuvoje“, *Filosofija. Sociologija* 18(2): 45–54.
27. Papadaki, A.; Hondros, G.; Scott, A.; Kapsokefalou, M. 2007. "Eating habits of university students living at, or away from home in Greece", *Appetite* 49(1): 169–176.
28. Perminas, A.; Galvydienė, E. 2008. „Studentų sveikos mitybos bei streso įveikimo strategijų sąsajos“, *Tarptautinis psichologijos žurnalas: biopsichosocialinis požiūris* 1: 71–84.
29. Petrauskas, D. 2004. *Kauno universitetų studentų subjektyvios sveikatos, savijautos ir gyvenimo sąsajų vertinimas*. Daktaro disertacija. Kauno medicinos universitetas.
30. Pranckevičienė, A.; Žąsytė, E.; Gustainienė, L. 2008. „Studentų dvasingumo ir sveikatingumo sąsajos“, *Tarptautinis psichologijos žurnalas: biopsichosocialinis požiūris* 2: 9–28.
31. Pruskus, V. 2008. „Kūnas, vartojimas ir sėkmė: tarp būtinumo ir regimybės“, *Filosofija. Sociologija* 19(1): 44–51.
32. Rosinaitė, V. 2008. „Lietuvos aukštųjų mokyklų studentų *career development* kompetencijos: subjektyvų jų įsisavinimo lygio ir ugdymo poreikio įvertinimas“, *Filosofija. Sociologija* 19(4): 62–71.
33. Sakamaki, R.; Toyama, K.; Amamoto, R.; Liu, Ch.-J.; Shinfuku, N. 2005. "Nutritional knowledge, food habits and health attitude of Chinese university students – a cross sectional study", *Nutrition Journal* 4: 4.
34. Steptoe, A.; Wardle, J.; Bages, N.; Sallis, J. F.; Sanabria-Ferrand, P.-A.; Sanchez, M. 2004. "Drinking and driving in university students: an international study of 23 countries", *Psychology and Health* 19(4): 527–540.

35. Škėmienė, L.; Ustinavičienė, R.; Piešinė, L.; Radišauskas, R. 2007. „Studentų medikų mitybos ypatybės“, *Medicina* 43(2): 145–152.
36. Unalan, D.; Celikten, M.; Soyuer, F.; Ozturk, A. 2008. “Quality of life in turkish university students and its relationship to levels of state-trait anxiety”, *Social Behavior and Personality* 36(3): 417–424.
37. Valencia-Martin, J. L.; Galan, I.; Rodriguez-Artalėjo, F. 2008. “The joint association of average volume of alcohol and binge drinking with hazardous driving behaviour and traffic crashes”, *Addiction* 103: 749–757.
38. Vosyliūtė, A. 2003. „Vartojimas kaip socialinė problema“, *Filosofija. Sociologija* 3: 41–49.
39. Бордуков, М. И.; Рыбаков, А. С. 2007. „Студенты о своем физическом и психическом здоровье“, *Социология физической культуры* 7: 20–23.
40. Кардялис, К; Кардялене, Л.; Шукис, С.; Янкаускаене, Р. 2007. „Отношение будущих специалистов физической культуры к здоровому образу жизни“, *Социологические исследования* 12: 129–132.
41. Шклярук, В. Я. 2008. Самоохранительное поведение в молодежной среде, *Социологические исследования* 10: 139–142.

LAIMUTĖ KARDELIENĖ

Social behaviour of academic youth in constructing their identity in postmodern society

Summary

We chose driving a car as a means of expressing social behaviour. Our choice was conditioned by the snobbery of the consumer society when in reality, under the conditions of merging material and semiotic-cultural resources, the car becomes a means of communication. The article discusses behaviours characterizing driving: wearing seat belts, violating speed limits, driving tipsy. The empirical data revealed the links between those behaviours and their changes in the period of eight years. We recorded changes in the behaviour characterizing car driving. These changes were discussed on the basis of sociological control theory. We suppose that in the consumer (postmodern) society, students demonstrate a lifestyle that can be described as existential escapism. Primary socialization is of great importance for first-year students in constructing their identity in academic society.

Key words: consumer (postmodern) society, identity of academic youth, social behaviour, car driving behaviour